

ІСТОРІЯ ТА ТЕОРІЯ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

УДК 327

ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ФРАНЦУЗЬКОГО ПРЕЗИДЕНТА В. ЖИСКАРА Д'ЕСТЕНА

Анатолій Павко

*Національна академія управління,
вул. Пугачова, 15, м. Київ, Україна, 00125, тел. 044-246-24-46,
email: uanapavko@yandex.ua*

На основі джерел та різноманітної соціогуманітарної літератури висвітлено основні тенденції, загальні риси та особливості зовнішньополітичної діяльності французького президента Валері Жискара д'Естена.

Ключові слова: зовнішня політика Франції; деголлістська дипломатія; атлантизм; тактика «гнучкого реагування»; французька військово-політична доктрина.

Французька Республіка займає чільне і значною мірою унікальне місце в європейській та світовій політиці. Традиційно під посилену увагу дослідників потрапляє ретроспективний аналіз дискусійних і маловивчених аспектів зовнішньої політики V Республіки, яка викликає суперечливі трактування, залишаючись інтелектуальним полем для подальшого пошуку наукової істини. Зазначимо, що зовнішньополітична лінія Франції під час президентства В. Жискара д'Естена викликає жвавий науково-пізнавальний інтерес у фахівців, насамперед, як стратегія великої держави, яка зіштовхнулася з проблемою перегляду своєї ролі у світі, як яскравий приклад пошуку оптимальних шляхів поєднання національних інтересів з універсальними проблемами в поглибленні міжнародної взаємодії та її перебудові на морально-гуманістичних правових принципах і засадах. У цьому сенсі французький досвід вироблення та практичного втілення зовнішньополітичного курсу з його досягненнями та прорахунками є доволі повчальним, його можна творчо використати при формуванні нової моделі зовнішньополітичної поведінки України в умовах глобалізованого світу. Різні аспекти та сюжети зовнішньої політики В. Жискара д'Естена знайшли відображення на сторінках наукових досліджень зарубіжних авторів, зокрема Ж. Дюрозеля [5], С. Нарочницької [10], В. Славонова [13], В. Смірнова [14; 15], Т. Сулицької [17], В. Шилова [18]. Частково особливості зовнішньополітичного курсу Франції за президенства Валері Жискара д'Естена висвітлено і в колективних виданнях, авторами яких є відомі українські та російські дослідники [2; 3; 8; 9; 12].

Мета даної статті полягає в тому, щоб розкрити загальні риси та особливості зовнішньополітичної стратегії В. Жискара д'Естена, спираючись на

теоретичний та фактологічний матеріал. Реалізація цього завдання, на нашу думку, передбачає висвітлення таких тісно пов'язаних між собою питань:

- 1) виокремлення об'єктивних та суб'єктивних чинників, які вплинули на формування зовнішньополітичних поглядів майбутнього французького президента;
- 2) аналіз сутнісних засад зовнішньополітичної концепції V Республіки;
- 3) висвітлення основних принципів, напрямів, тенденцій зовнішньої політики Франції другої половини 70-х – початку 80-х років XX століття, взаємодії механізму спадкоємності та еволюційних змін у зовнішньополітичному курсі В. Жискара д'Естена.

Як зазначено в одному з дипломатичних словників, Валері Жискара д'Естен, відомий французький державний і політичний діяч, народився 1926 року. Згідно з офіційними даними, упродовж 1956–1959, 1962, 1967–1973 рр. він був депутатом Національних зборів. Протягом 1959–1962 рр. перебував на посаді державного секретаря з питань фінансів; 1962 р. його призначили міністром фінансів. Упродовж 1962–1966 і 1969–1974 рр. В. Жискара д'Естен займав посаду міністра фінансів та економіки, а протягом 1974–1981 рр., як обраний президент Франції, він був палким поборником зміцнення її національної самостійності в питаннях зовнішньої політики й оборони, практичної реалізації політики розрядки та багатопланового співробітництва з СРСР та іншими соціалістичними країнами [4, т. 1, с. 365–366]. Зазначимо, що смерть французького президента Жоржа Помпіду 2 квітня 1974 р. відкрила процедуру дострокових парламентських виборів, в результаті яких третім президентом V Республіки обрали Валері Жискара д'Естена. Зазначимо: промислова криза 70-х років, що захопила також Францію, змусила Ж. Помпіду частково відступити від зовнішньополітичних установок де Голля. Знову почалося зближення зі США. Слід сказати і про те, що Франція погодилася на прийняття Англії до «Спільного ринку», проти чого тривалий час виступав де Голль, вважаючи Англію троянським конем Сполучених Штатів Америки [2, с. 424]. У своїх споминах «Влада та життя» колишній президент Франції зізнався, що «ніколи не став би президентом республіки, якщо б не хвороба та смерть президента Помпіду» [6, с. 11]. Як зазначають авторитетні вітчизняні дослідники, він продовжував політичний курс свого попередника [3, с. 552]. Вже в процесі виборчої кампанії В. Жискара д'Естен намагався постати перед виборцями як виразник загальнонаціональних інтересів та сподівань. Незважаючи на те, що майже половина виборців проголосувала за кандидата від лівих сил Ф. Міттерана, потрапивши до Єлисейського палацу, В. Жискара д'Естен став ще енергійніше претендувати на роль представника всієї нації, намагався створити власний образ президента «всіх французів», як робили і його попередники на цій посаді. Зокрема, у своїй книзі «Французька демократія» В. Жискара д'Естен закликав усіх французів йти за ним шляхом буржуазно-демократичних реформ, а у сфері зовнішньої політики поставив завдання – «підтвердити та забезпечити місце і роль Франції у світі» [13, с. 33]. Виконання цього завдання вимагало поваги до зовнішньополітичного досвіду попередників,

які ставили Францію в ряд активних учасників світової історії. Висуваючи концептуальну ідею модернізації французької зовнішньої політики, Валері Жискар д'Естен вже на етапі виборчих змагань зобов'язався неухильно дотримуватись її основних принципів, сформульованих іще де Голлем і Помпиду та перевічених практикою голлістської дипломатії. Усвідомлення історичної доцільності для Франції цих основоположних зовнішньополітичних принципів відбувалось упродовж усієї політичної кар'єри В. Жискара д'Естена.

Вважаємо, що політичні погляди французького президента значною мірою обумовлені його елітарним, аристократичним походженням, а також впливом тих соціальних закономірностей і тенденцій, які викликали появу ідеології голлізму. На думку дослідників, Валері Жискар д'Естен належав до французької великої буржуазії не тільки за своїми поглядами, а й за походженням [13, с. 33]. Його королівське генетичне коріння знайшло своє підтвердження хоча б у тому, що Валері Жискар д'Естен, згідно з твердженням французької преси, був сином позашлюбної доньки Людовіка XV. Щодо батьківської лінії, то він був виходцем із сім'ї, яка в минулому виплекала плеяду міністрів, сенаторів і ділових людей, що займали високі посади і користувались значними привілеями за республіканських режимів. Зазначимо, що численна родина президента безпосередньо представлена в адміністративних радах великих банків та промислових компаній. Отже, потенційні можливості кар'єрного зростання Жискара д'Естена були доволі сприятливими. Важливим у його політичній біографії, наприклад, є той факт, що в окупованому німцями Парижі 16-річним ліцеїстом він 1942 року встановив контакти з французькими силами опору і виконував завдання однієї з його організацій. Впливова газета «Фігаро» стверджувала, що певну роль у цьому відіграла його мати, «відверта голлістка» [13, с. 34].

Після звільнення Парижа від фашистів 18-річний Жискар д'Естен добровольцем вступив до Першої армії стрілкком і брав активну участь у військових діях на території Франції, Німеччини та Австрії, за що його нагородили почесним бойовим орденом «Військовий хрест».

Після війни Жискар д'Естен, закінчивши Політехнічну школу в Парижі, згодом став слухачем Національної школи адміністрації – академію для підготовки вищих кадрів французького державного апарату. Свою першу школу політичної діяльності Жискар д'Естен пройшов упродовж 1955–1956 рр. як співробітник кабінету Едгара Фора, який у цей час очолював Раду міністрів Франції. У січні 1956 р. його вперше обрали депутатом Національного зібрання. Обґрунтовуючи власну політичну позицію, Валері Жискар д'Естен заявив: «Францією завжди керував правий центр. Отже, я маю відношення до правого центру і в один прекрасний день буду керувати Францією» [13, с. 35]. Біограф В. Жискара д'Естена, Андре Потар, зазначав, що у процесі своєї політичної кар'єри він користувався підтримкою саме «правого центру».

У листопаді 1958 р. В. Жискара д'Естена знову обрали депутатом Національного зібрання V Республіки, а через декілька місяців він увійшов до уряду М. Дебре як державний секретар фінансів. Саме V Республіка, заснована

де Голлем, відкрила шлях кар'єрі Жискара д'Естена. Наголосимо, що Жискар д'Естен був одним з перших, хто привітав Помпіду з перемогою на президентських виборах 15 червня 1969 року. А через тиждень він увійшов до складу уряду Жака Шабан-Дельмаса як міністр економіки та фінансів. З самого початку президентства Помпіду між ним і Жискаром д'Естеном встановились і зберігались до останнього дня французького президента відносини, які ґрунтувались на усвідомленні «життєвої необхідності спільного існування». Жискар д'Естен відігравав роль «блискучого, але дисциплінованого міністра», підтримуючи президента і в його зовнішньополітичних акціях. У квітні 1973 року вже Помпіду привітав Жискара д'Естена як одного з небагатьох діячів Франції, покликаних відіграти в житті країни «загальнонаціональну роль». Президент Жорж Помпіду не лише надав йому статус державного міністра, а й часто звертався до нього за порадами з фінансово-економічних та зовнішньополітичних питань [13, с. 40].

Навіть фрагментарний аналіз політичної кар'єри В. Жискара д'Естена засвідчує, що він заздалегідь готувався до того, щоб у належний момент вступити у відкриту і рішучу боротьбу за право увійти до Єлисейського палацу в якості господаря. Водночас висунення ним своєї кандидатури для французького суспільства стало несподіванкою, оскільки значна його частина В. Жискара д'Естена сприймала переважно в ролі «головного збирача податків», а у сфері зовнішньої політики розглядала у перспективному плані більше як діяча «постголлїстської ери». Вже у своєму радіоінтерв'ю 9 травня 1973 року кандидат у президенти В. Жискар д'Естен зробив заяву про те, що він схвалює зовнішню політику, яку проводили до нього де Голль і Помпіду, адже особисто брав активну участь у її практичній реалізації. Нагадавши про те, що він займав відповідальні посади в урядах, сформованих де Голлем і Помпіду, Жискар д'Естен зазначив, що завжди підтримував їх у найважчі моменти.

Згодом, після обрання його президентом, Валері Жискар д'Естен підтвердив наміри щодо дотримання принципів спадкоємництва у виробленні та практичній реалізації власного зовнішньополітичного курсу. Вже 31 травня 1974 року в посланні парламенту він наголосив на тому, що «Франція робитиме все необхідне для того, щоб самостійно і абсолютно вільно приймати рішення, яких вимагає захист власних інтересів та її прагнення сприяти забезпеченню рівноваги і миру у всьому світі» [13, с. 41].

У контексті принципів наступності президент підготував і схвалив урядову декларацію, яку представив Національному зібранню Франції прем'єр-міністр Ж. Ширак 5 червня 1974 року. В ній, зокрема, прем'єр-міністр наголосив, що «зовнішня політика Франції буде і надалі неухильно спрямована на виконання тих завдань, які поставили перед нею генерал де Голль і президент Помпіду» [13, с. 42].

Дещо згодом, під час відкриття пам'ятника президентові Ж. Помпіду, президент Жискар д'Естен зазначив, що державний діяч повинен вміти визначати – і за це він несе відповідальність, що «є можливим сьогодні, а що потрібно відкласти на завтра. Помилка є небезпечною для обох напрямів,

оскільки може привести або до імобілізму, або до авантюри» [13, с. 42]. У цьому випадку йшлося про намір розглядати зовнішню політику Жискара д'Естена переважно під прагматичним кутом зору, намагаючись внести в її смислове наповнення елемент співмірності завдань реальним можливостям Франції. Нагадаємо також, що де Голль в одному зі своїх публічних виступів 1968 р. запропонував своїм співвітчизникам сприймати світ «таким, яким він є, і таким, як він еволюціонує». Виходячи з цієї настанови свого попередника, Жискар д'Естен під час зустрічі з представниками преси 24 жовтня 1974 року намагався охарактеризувати зовнішню політику «такою, якою вона є, у світі такому, яким він є». На переконання В. Жискара д'Естена, зовнішньополітичний курс країни необхідно базувати на таких принципах:

- 1) суверенність у прийнятті рішень, які зачіпають життя Франції, її міжнародні відносини;
- 2) світовий вимір, глобальність, оскільки проблеми у сучасних умовах мають світові масштаби, отож їхнє вирішення потрібно шукати у світових параметрах;
- 3) надання переваги концертації, тобто узгодженості позицій, координації дій, досягнення домовленостей у міждержавних відносинах шляхом консультацій, переговорів, перед конфронтацією;
- 4) лібералізм у зовнішній політиці, органічно пов'язаний з лібералізмом у внутрішній політиці [13, с. 43].

Для з'ясування загальних рис та особливостей стратегічного курсу В. Жискара д'Естена у сфері міжнародних відносин важливим, на наш погляд, є розуміння сутнісних засад зовнішньополітичної концепції V Республіки, її еволюції. У цьому контексті наголосимо, що зовнішня політика Франції у післявоєнний період, гострі дискусії стосовно її основного вектора позначились зіткненням двох основних орієнтацій у сфері міжнародних відносин – атлантистської та голлістської. Кожна з них, маючи власні різновиди та динаміку, а також спільні риси, являє собою в узагальненому вигляді відносно цілісну, концептуально окреслену програму зі своїми пріоритетами та підходами до всіх стратегічно важливих політичних напрямів.

На нашу думку, саме з'ясування сутнісних рис голлістської політики у її порівнянні з атлантизмом як стратегічного орієнтиру у міжнародній діяльності країн Заходу має суттєве значення для розуміння базових засад зовнішньополітичного курсу V Республіки.

Загальноновизнано, що деголлістська концепція базувалась на французьких національних інтересах, насамперед у їхньому традиційному розумінні, тобто в категоріях незалежності, впливу та сили. Проте будь-який політичний курс не вичерпується національним виміром, а неминуче містить також ідеологічні, культурно-цивілізаційні та інші аспекти [10, с. 7].

У західній історіографії існує декілька головних поглядів та підходів щодо трактування сутності голлістської зовнішньої політики. Здебільшого дослідники, наприклад, визнають, що вона спрямована на злам післявоєнної біполярної системи, а, отже, протистояла атлантизму. Однак в оцінці характеру тієї моделі

міжнародних відносин, яку запропонував Ш. де Голль, думки відрізняються. Наприклад, частина фахівців розглядає її як «програму універсального масштабу», яка керується «певним розумінням еволюції світу» і пропонує оригінальні, а іноді й новаторські шляхи вирішення сучасних проблем у сфері міжнародних відносин. Інша частина дослідників трактує голлізм як різновид націоналізму традиційного напрямку, який протистоїть не тільки атлантизму, а й європеїзму, а власне факт участі Франції в західних інтеграційних об'єднаннях пояснює непослідовністю зовнішньополітичних дій чи їхнім імперативним характером [10, с. 7–10]. Документальні матеріали дають підстави стверджувати, що одне зі стратегічних завдань деголлівської зовнішньої політики полягало у формуванні під французькою егідою самостійного союзу західноєвропейських держав як міжнародно-правової платформи для відстоювання як власних інтересів, так і інтересів Франції у світовій політиці. Зауважимо, що насамперед упродовж 1948–1949 рр. де Голль пропагував ідею глобального військово-стратегічного союзу між «західноєвропейською конфедерацією» та США для «протидії комунізму та радянському імперіалізму». Він не тільки схвалив Атлантичний пакт, а й вимагав його поглиблення та конкретизації. Проте вже протягом 1953–1954 рр. де Голль дійшов таких двох висновків: перший, зокрема, стосувався висунутої ним ідеї щодо недопустимості конфронтації зі Сходом в ядерну епоху, а другий враховував розбіжності в американських та західноєвропейських інтересах. З цього часу де Голль знову повернувся до пошуку автономної стратегії для Західної Європи на основі її об'єднання та незалежності. Після повернення на владний політичний Олімп 1958 р. він визнав повну спільність інтересів всієї Західної Європи, проте значною мірою наполягав на ідеї «європейської Європи», яка, на його переконання, змогла б існувати «завдяки собі і для себе, здійснюючи серед народів світу власну політику [10, с. 14].

У 60-х роках Ш. де Голль неодноразово наголошував, що з перших днів президентства всі його кроки були спрямовані на досягнення єдиної, незмінної цілі – ліквідації «режиму двох блоків» та звільнення Європи від «американської гегемонії». У цьому він вбачав покликання Франції та водночас єдиний засіб, який давав змогу не втратити значення великої світової держави.

Інші характерні риси деголлівського курсу також значною мірою були обумовлені його довгостроковими завданнями. Неприйняття де Голлем атлантизму, як зовнішньополітичної доктрини, обумовлено не тільки національними амбіціями, а й переконанням у тому, що розподіл світу на блоки для протистояння, відповідно до ідеологічних ознак, матиме негативні геополітичні наслідки. Нагадаємо щодо цього: атлантизм – це ідеологізована форма концепції про наявність широкого кола фундаментальних спільних інтересів, єдиної системи соціальних норм, цінностей та інститутів, що об'єднують США та країни Західної Європи в єдиний цивілізований простір. Після Другої світової війни концепцію атлантизму використовували переважно в західноєвропейських країнах-членах НАТО для обґрунтування стратегічної

необхідності підтримання тісних союзницьких відносин зі США та визнання лідерства цієї країни у системі західних союзів [11, с. 44].

Варто наголосити, що деголлівська концепція міжсистемних відносин якісно відрізнялась як від західних доктрин «відкидання» та «стримування» комунізму, так і від радянської теорії «мирного співіснування». Проте де Голль і його послідовники зовсім не ігнорували специфіку суспільства «реального соціалізму» та загрозу поширення радянської системи. Однак вони вважали, що об'єктивні тенденції світового розвитку не тільки вимагають припинити конфронтацію між Сходом і Заходом, а й неминуче викличуть еволюцію комуністичних режимів у руслі конвергенції, а прискорити їхню лібералізацію можуть і повинні контакти із західними демократіями. Наголосимо також, що одним із найважливіших явищ післявоєнної епохи де Голль вважав висунення на перший план кардинальних проблем цивілізації. Спільності засад людської цивілізації присвячена, зокрема, промова де Голля в ЮНЕСКО 4 листопада 1966 р. з нагоди 20-річчя цієї організації. «Мета французької політики, – зазначив він, – ніщо інше, як єдність – єдність національна, європейська, світова» [10, с. 19]. Виходячи із розуміння довгострокових імперативів світового розвитку, де Голль передбачав не лише послаблення конфронтації між Сходом і Заходом, а й організацію конструктивного співробітництва між країнами, що належали до різних військово-політичних блоків, взаємодію між усіма європейськими народами. Такі політичні переконання Ш. де Голля стали закономірним наслідком еволюції його поглядів. У цьому процесі виразно простежується подолання традиційно геополітичного, ідентичного та конфронтаційного підходів до проблематики міжнародних відносин як логічного результату осмислення нових цивілізаційних потреб людства у 2-й пол. ХХ ст., які спричинили якісне зростання взаємозалежності всіх частин світу.

Надаючи, водночас, принципове значення традиційному військово-силовому аспекту політики, голлістська концепція містила також ідею «європейської оборони». Однак підхід голлістів до завдань та параметрів цієї системи суттєво відрізнявся від позицій атлантичної течії і був позбавлений конфронтаційного характеру.

Діалог з СРСР та країнами Східної Європи вважали, поряд з військовою автономією, однією з фундаментальних рис голлістського зовнішньополітичного курсу.

Зазначені принципи передбачали підготовку передумов для реорганізації європейського порядку, забезпечення Франції особливого, самостійного становища між двома найбільшими державами світу та одну з провідних ролей у відносинах двох систем. Важливий компонент загальної зовнішньополітичної програми де Голля – його активна міжнародна діяльність у країнах «третього світу». Він керувався не лише міркуваннями міждержавного суперництва і критичним підходом до американських методів міжнародної діяльності, а й усвідомленням нової глобальної ролі для Франції та Західної Європи у світі загалом, та в окремих його регіонах.

Отже, голлістська зовнішньополітична стратегія, яка залишилась методологічним орієнтиром і для В. Жискара д'Естена, базувалась на ідеях та принципах національної самостійності Франції та протистояння атлантизму як системі блокового об'єднання західних держав навколо і під егідою США. Зовнішньополітична програма Ш. де Голля передбачала подолання біполярної блокової структури та конфронтаційного протиставлення двох суспільних систем, здійснення процесів демократизації комуністичних режимів шляхом співробітництва з ними, становлення Західної Європи як самостійного центру світової політики, досягнення нового якісного рівня конструктивної взаємодії держав у регіональному та глобальному масштабах на основі визнання універсальних гуманістичних принципів. Незважаючи на те, що голлістську програму зовнішньої політики вважали невід'ємним компонентом у системі ідеологізованої політики, ареною традиційного міжнародного суперництва та вузького переслідування власних інтересів, вона містила також елементи нового мислення: усвідомлення спільності загальноцивілізаційних засад людства і толерантне відношення до різних її історичних форм; визначення цілісності безпеки та глобального характеру сучасних проблем людства, ідеї оновлення міжнародних відносин на гуманістичних принципах. Як бачимо, за часів генерала Шарля де Голля закладені концептуальні засади зовнішньополітичного курсу V Республіки. Саме при ньому зовнішня політика перетворилася у заповідну сферу президентської влади. Жоржа Помпіду вважали наступником зовнішньополітичної лінії де Голля. Проте, якщо в період президентства Ж. Помпіду зовнішньополітична стратегія піддавалася лише незначному корегуванню, то за В. Жискара д'Естена її еволюція зазнала значних змін. На думку В. Манжолі, п'ятирічне правління Ж. Помпіду мало у цьому плані «проміжний характер», під час якого нагромаджувався вибуховий потенціал, що викликав значні зрушення у зовнішньополітичному курсі Франції з середини 70-х років [7, с. 21].

Під час вироблення та практичної реалізації зовнішньополітичної стратегії В. Жискара д'Естен, безперечно, врахував засадничі принципи зовнішньої політики, якими керувалися його попередники – президенти Ш. де Голль та Ж. Помпіду. Свідченням такого підходу є, зокрема, те, що третій президент V Республіки постійно проголошував вірність таким принципам зовнішньої політики, як національна незалежність, що спирається на французькі ядерні сили, відмова від політики протидії політичних блоків, роззброєння, співробітництво і т. д. Проте, на слушну думку дослідників, говорити про повну спадкоємність зовнішньополітичного курсу В. Жискара д'Естена щодо деголлівської зовнішньої політики можна доволі умовно, оскільки його здійснювала інша людина в інших історичних умовах [18, с. 188]. Одна з найважливіших особливостей зовнішньої політики В. Жискара д'Естена полягала в тому, що він за своєю політико-ідеологічною ментальністю, світоглядною орієнтацією відрізнявся від представників деголлівської зовнішньополітичної школи.

На формування зовнішньополітичного курсу французького президента значною мірою вплинули такі чинники, як зміна соціально-економічної ситуації та міжнародно-правового статусу країни, еволюція її політичного становища, особливості функціонування політичного механізму V Республіки. Якщо період шістдесятих років позначений економічним зростанням, фінансовою стабільністю Франції, процесами роззброєння, виникненням незалежних держав третього світу, то В. Жискару д'Естену, на відміну від своїх попередників, довелося пристосовувати деголівські принципи зовнішньої політики до різного гатунку міжнародних криз: валютна дестабілізація (1971), чергова арабсько-ізраїльська війна (1973), різке підвищення цін на нафту та сировину (1979). Загалом, президентство В. Жискара д'Естена (1974–1981) відбувалось під знаком світової кризи, визначальними рисами якої стали нафтові шоки 1973–1979 рр. та їхні економічні наслідки. У своїй зовнішньополітичній діяльності французькому президентові довелося враховувати і ту обставину, що він у середині 70-х років користувався підтримкою лише половини виборців.

На нашу думку, до елементів новизни зовнішньополітичного курсу В. Жискара д'Естена необхідно, насамперед, зачислити тенденцію посилення монополізації зовнішньополітичних рішень президентом. Важливе значення В. Жискара д'Естен надавав перебудові діяльності французького МЗС як засобу підвищення ефективності зовнішньополітичних рішень. Це завдання послідовно покладали на трьох його міністрів закордонних справ: посла Франції у ФРН Ж. Сованьярга (1974–1976), постійного представника Франції в ООН Л. де Гіренго (1976–1978) та Ж. Франсуа-Понсе, генерального секретаря Єлисейського палацу (1978–1981) [18, с. 190–191].

Реформа апарату міністерства закордонних справ, розпочата 1976 року, мала за мету посилення конструктивного характеру зовнішньополітичних рішень президента. Французька дипломатія, зазначив В. Жискара д'Естен у квітні 1979 р., повинна бути «сучасною, відкритою і динамічною», і це «означає, насамперед, пристосування її структур до реалій сучасного світу» [13, с. 6]. Жан Франсуа-Понсе, який очолив МЗС Франції в листопаді 1978 року і здійснював керівництво його реформою на завершальному етапі, визначив роль дипломатичної служби так: «Міністерство закордонних справ та міністр насамперед виконують при главі держави функцію, яка полягає в тому, щоб інформувати його та вносити пропозиції, а також важливу функцію узгодженого перетворення в життя прийнятих рішень» [13, с. 6]. За даними щомісячника «Монд діпломатік», французький парламент практично не контролює зовнішньополітичну діяльність уряду і тим більше президента, який виступає в цій сфері як єдина ініціативна та вирішальна інстанція» [13, с. 6]. Отож, досліджуючи еволюційні зміни у зовнішній політиці В. Жискара д'Естена, важливо враховувати саме його позицію з цих питань, порівнюючи зовнішньополітичну лінію його поведінки з відповідальними напрямками дій в аналогічних випадках попередників.

Прикметною рисою зовнішньополітичної діяльності Франції в роки президентства В. Жискара д'Естена є її широкомасштабний, значною мірою

новаторський характер. Підтвердженням цієї тези є ядерна політика Франції, розробка проекту Конференції по роззброєнню в Європі, участь Франції у роботі Комітету по роззброєнню в Женеві, вироблення комплексу заходів для зміцнення західноєвропейської єдності, співробітництво з арабським світом, узгоджені із союзниками ініціативи щодо розвитку країн Африки, запровадження євро-арабо-африканського діалогу, покращення відносин зі США та Радянським Союзом.

Підтверджуючи наступність воєнної політики Франції, В. Жискар д'Естен водночас сформулював власний погляд на проблеми національної оборони. Відомий французький коментатор з проблем національної оборони в газеті «Монд» Жак Іенар стверджував, що метою В. Жискара д'Естена є визначення завдань французької військової політики з урахуванням еволюції міжнародної ситуації [13, с. 49].

Зазначимо, що дискусії у військово-політичних колах розгорталися здебільшого навколо питання про те, чи залишається ядерна зброя головним засобом стримування Франції від її втручання в чужі конфлікти, чи цей арсенал має перебувати на службі Європейського співтовариства.

Перші висновки з питань національної оборони Валері Жискар д'Естен виклав під час зустрічі з представниками преси 24 жовтня 1974 р. Він, зокрема, зазначив, що основою французької національної оборони залишаються стратегічні ядерні сили, завдання яких полягають у виконанні функції стримування потенційного противника і, відповідно, запобіганні нападу на Францію. Водночас Жискар д'Естен вніс уточнення в обставини, за яких можна було б застосувати ці сили. На його думку, таке можливе тільки у випадку, якщо Франція відчує ядерну небезпеку чи загрозу вторгнення на її територію [13, с. 51].

Сутність французької військово-політичної доктрини, схваленої президентом В. Жискаром д'Естеном, полягала в тому, що наявного у Франції ядерного потенціалу було достатньо для запобігання нападу на країну з будь-якого напрямку. Французька стратегія нанесення ударів по містах, зазначив коментатор газети «Фігаро» П'єр Даркур, переслідує мету переконати будь-якого агресора в тому, що за вторгнення на територію Франції йому доведеться заплатити занадто високу ціну, для того, щоб був сенс йти на це [13, с. 54]. Водночас французькі військові та політики категорично відкидали американську доктрину «обмеженої ядерної війни», визнаючи доцільність ідеї «гнучкого реагування».

На думку президента В. Жискара д'Естена, природа ядерної зброї полягає в тому, щоб створити «не існуючий в минулому прецедент», пов'язаний з розривом між надіями агресора на виграш та ризиком витрат, які він понесе в результаті агресії. Цей розрив – основа стримування [13, с. 54]. Саме завдяки чіткій і послідовній позиції В. Жискара д'Естена стратегічна і тактична ядерна зброя стала суттєвим елементом зовнішньої політики Франції.

Підхід В. Жискара д'Естена до оцінки ролі ядерної зброї відзначається певною новизною, порівняно з поглядами де Голля і Ж. Помпіду, які відстоювали тезу про те, що ядерна зброя стимулює національну

відокремленість і національний егоїзм ядерних держав. На його думку, поява ядерної зброї і загроза загального знищення сприяє об'єднанню дій держав на міжнародній арені, отож зовнішня політика Франції має бути «всесвітньою політикою примирення» [7, с. 22].

У зовнішньополітичному курсі Франції 2-ї пол. 70-х років поєднувались і співіснували принципи національної незалежності та взаємозалежності країн капіталістичного світу в галузі економіки та оборони. У практичній зовнішньополітичній діяльності Франції це виявилось у політичному зниженні активності зовнішньополітичного націоналізму, зміцненні «атлантичного» та «європейського» напрямів зовнішньої політики країни, що також привело до певної модифікації ядерної політики Парижа.

Пошук компромісів, відмова від конфронтації в ядерну добу стає одним з головних гасел зовнішньої політики Франції. Побоюючись надмірної поляризації світових сил, загострення їхнього протиборства, французьке керівництво намагалось відіграти роль своєрідного «центру» на міжнародній арені, використовуючи таке становище для розширення свого впливу, передусім за межами сфер дії воєнних блоків. Наголосимо, що адміністрація В. Жискара д'Естена скористалась голлістською концепцією застосування звичайних і тактичних ядерних сил, а рівень зв'язку французької оборонної системи з системою НАТО не зазнав жодних якісних змін. Керівництво Франції постійно декларувало вірність принципам стратегічного співробітництва з Північноатлантичним союзом, який і надалі залишався «єдиним можливим гарантом рівноваги сил в Європі».

У політичному сенсі позиція Франції 2-ї пол. 70-х років дійсно зазнала змін у тому розумінні, що були припинені спроби форсувати створення західноєвропейської альтернативи НАТО. Валері Жискар д'Естен акцентував увагу на «неактуальності» теми європейської оборони і важливості в цих умовах американських гарантій. Водночас в офіційних виступах звучала критика доктрини «гнучкого реагування» НАТО. Створення сучасної військової системи Західної Європи розглядали з її попереднім політичним об'єднанням у найвіддаленішій перспективі, однак і надалі вважали стратегічним завданням Франції.

Наприкінці свого правління В. Жискар д'Естен дійшов висновку щодо перенесення в практичну площину питання про створення нової незалежної від США «організації безпеки» з подальшим розпуском військової системи НАТО [13, с. 30].

Еволюційними змінами позначений і європейський вектор зовнішньої політики президента В. Жискара д'Естена. Починаючи з вересня 1974 р., французький уряд виступив, за словами Ж. Сованьярга, з доволі чіткими пропозиціями, спрямованими на політичне об'єднання Європи, а також на посилення активності співтовариства. Уряд заявив про свої наміри визначити терміни та умови обрання Європейського парламенту шляхом загального голосування. Такими ініціативами Жискара д'Естена є, зокрема, легалізація в грудні 1975 р. Європейської ради глав держав та урядів, а також прийняття

проекту, який визначав механізм та процедуру обрання Європейського парламенту [18, с. 192].

Зовнішня політика Франції 2-ї пол. 70-х років відзначалась послабленням антиамериканізму, готовністю сприяти поглибленню політичної інтеграції в рамках ЄС, переважанням дипломатичного стилю, відмовою від неприхованих претензій на «велич» та керівництво у Співтоваристві.

Доречно зауважити, що відносини з американськими президентами Д. Фордом і Дж. Картером формувались у В. Жискара д'Естена не надто легко. Французький президент не приховував свого прихильного ставлення до інтелекту Дж. Картера, з яким відбулось п'ять зустрічей на вищому рівні. Проте і вони не стали визначними в історії франко-американських відносин. Незважаючи на наявність суперництва в різноманітних галузях з американцями, французьке керівництво неухильно дотримувалось у цьому питанні принципу рівноправності. «Американці, – зазначав В. Жискар д'Естен, – повинні зрозуміти, що Франція не холуй, а союзник» [18, с. 194]. Однією з основних причин розходжень між Дж. Картером і В. Жискаром д'Естеном постало питання про права людини. Відкидаючи позицію американського президента стосовно жорсткості їхнього дотримання, французький уряд наполягав на ефективному визнанні прав людини, наголошуючи, що «холодна війна і недоцільне втручання більше заважають, ніж сприяють справі з прав людини» [18, с. 194].

Необхідно зазначити, що за президентства В. Жискара д'Естена набула подальшого розвитку і практичного втілення концепція роззброєння. У своїй книзі «Французька демократія» він, зокрема, зауважив: «Якщо роззброєння і не вирішує усіх проблем, то принаймні являє собою єдино можливий шлях мирного розвитку» [7, с. 23]. Невід'ємним елементом французької концепції роззброєння стало поглиблення зовнішньополітичних відносин В. Жискара д'Естена з Радянським Союзом.

Як засвідчує міжнародний досвід, радянсько-французькі зустрічі на вищому рівні завжди були наповнені великим політичним змістом і кожного разу просували вперед відносини між Французькою Республікою та СРСР. Під час офіційного візиту президента Франції В. Жискара д'Естена до Радянського Союзу (14–18 жовтня 1975 р.) прийняли «Декларацію про подальший розвиток дружби та співробітництва між Радянським Союзом та Францією». В ній, зокрема, наголосили на тому, що Радянський Союз та Франція «сповнені рішучості неухильно рухатись курсом злагоди та співробітництва і робити все від них залежне для утвердження в міжнародних відносинах політики роззброєння, наповнення роззброєння конкретним матеріальним змістом, особливо шляхом посилення їхнього спільного внеску у вирішення фундаментальних міжнародних проблем та в запобігання кризовим ситуаціям» [16, с. 234]. З цією метою обидві країни висловились за розширення діалогу та консультацій між державами. Під час візиту президента Франції В. Жискара д'Естена до Радянського Союзу 26–28 квітня 1979 р. було підписано «Програму

подальшого розвитку співробітництва між Радянським Союзом та Францією на користь розрядки та миру» [1].

Зазначимо, що В. Жискар д'Естен постійно демонстрував прагнення не загострювати відносини з радянським керівництвом і не втручатись у внутрішні справи СРСР навіть тоді, коли йшлося про долю дисидентів. Він стримано відреагував на «радянський наступ» у третьому світі, зокрема, на вторгнення радянських військ в Афганістан, відмовився бойкотувати Олімпійські ігри в Москві, відкрито підтримати польську «Солідарність».

Валері Жискар д'Естен сприяв також розвиткові франко-китайських відносин, зближенню позицій Парижа та Пекіна у сфері роззброєння, заборони ядерних випробувань.

Зокрема, Франція та Китай спільно виступили на XXVIII сесії Генеральної Асамблеї ООН проти пропозиції Радянського Союзу щодо скорочення на 10 % військових бюджетів держав-постійних членів Ради Безпеки ООН та щодо використання частини вивільнених коштів для надання допомоги країнам, що розвиваються. Як в Парижі, так і в Пекіні виступали за збереження права на нарощування свого ракетно-ядерного потенціалу з метою уникнення «диспропорцій засобів стримування порівняно з засобами двох наддержав» [17, с. 114]. Конкретним втіленням «солідарності» Парижа та Пекіна у цьому питанні стало, зокрема, узгодження термінів проведення ядерних випробувань, науково-технічна допомога Франції Китаю в розвитку ядерної фізики, розвідки уранових родовищ. Проте найактивнішу зовнішню політику здійснював В. Жискар д'Естен стосовно країн третього світу. З 1974 року Франція відіграла роль захисниці цього спектра країн від фінансового та політичного тиску з боку багатих країн, а 1979 р. В. Жискар д'Естен намагався розширити діалог до рівня «трилогу» між Європою, Африкою та арабськими країнами, проте без успіху. Усе ж французькій дипломатії у лютому 1975 року вдалося підписати в Ломі Конвенцію між країнами ЄС та представниками колишніх європейських колоній Африки, Карибського басейну і Тихого океану про гарантії на п'ять років експорту сільськогосподарської продукції та природних ресурсів в Європу [18, с. 200]. Зусилля Франції щодо розвитку багатосторонніх зв'язків з країнами третього світу супроводжувались підписанням значної кількості двосторонніх контактів, спрямованих на забезпечення Франції сировиною та енергетичними ресурсами і на вирівнювання її торговельного балансу.

Одним із головних напрямків зовнішньої політики В. Жискара д'Естена вважають його африканську політику. Вона позначена як політичним, так і військовим втручанням у справи африканських країн. На офіційну думку уряду, Франція вважала за необхідне відігравати значну роль в діалозі між європейськими країнами та 49-ма країнами Африки. Водночас французький уряд наголошував на тому, що африканські країни вільні у виборі шляхів політичного розвитку і не є розмінною монетою у змаганні ідеологій на континенті [18, с. 201].

Очевидний провал американської політики в Африці вивільнив місце для дещо ширшої діяльності Франції у цьому регіоні. Вона розмістила військові бази

в Сенегалі, в Кот-д'Івуарі та Габоні. З 19-ма африканськими державами Франція співпрацювала у військовій сфері. В Республіці Чад вона надала військову допомогу урядові в боротьбі проти повстанців, яких підтримувала Лівія. Загалом в Африці перебувало 19 000 військовослужбовців. Після того, як у червні 1974 року Джибуті домоглась незалежності, французький президент В. Жискара д'Естен висловився за можливість «пакту солідарності» між Європою та Африкою. Відповідно до нього, значно розширили допомогу з боку європейської спільноти африканським франкомовним країнам [5, с. 760–761]. Наголосимо, що африканська політика Франції в частині встановлення культурних зв'язків з африканськими країнами відповідала зовнішньополітичним принципам Ш. де Голля, проте вона вступала в очевидне протиріччя з ними, коли йшлося про військову підтримку Францією корумпованих, одіозних режимів, таких, наприклад, як режим диктатора Центрально-Африканської Республіки Жана-Беделя Бокасси, згодом звинуваченого в канібалізмі [18, с. 201].

Отже, в різних напрямках зовнішньої політики французького президента Валері Жискара д'Естена знайшли органічну взаємодію як риси наступності, насамперед в аспекті створення «європейської Європи», поглиблення процесу роззброєння, так і відповідні еволюційні зміни, елементи новизни. Зауважимо, що практично ніхто із відомих представників вітчизняної чи зарубіжної історіографії не піддає сумніву тезу щодо спадкоємності зовнішньої політики третього президента V Республіки, зазначаючи при цьому, що в деяких аспектах його політика суттєво відрізняється від зовнішньополітичного курсу попередників.

Можна дискутувати про те, чи відповідала деголлівській лінії африканська політика В. Жискара д'Естена, чи якою мірою деголлівською була його європейська політика. Ми розділяємо точку зору сучасних зарубіжних дослідників, які вважають, що менше всього деголлівською була його політика стосовно СРСР. Якщо для Ш. де Голля інтереси Франції були найважливішими, то В. Жискара д'Естен, виходячи з уявлення щодо першочергового значення принципу взаємозалежного світу, був прибічником вирішення зовнішньополітичних проблем шляхом компромісів. У тій царині міжнародних відносин, в якій де Голль виявляв непохитну твердість, В. Жискара д'Естен, навпаки, намагався досягти консенсусу. Загалом Франція в 2-й пол. 70-х років неухильно дотримувалась принципів голлістської орієнтації зовнішньополітичного курсу. Модифікація його змісту, напрямів та методів відображала тенденцію до адаптації в нових геополітичних умовах. На нашу думку, саме діалектична єдність наступності і новизни зовнішньополітичної стратегії В. Жискара д'Естена забезпечувала його теоретичний і практичний потенціал, перспективність. Осмисленість у нових історичних умовах методологічних доміант такого підходу є актуальним завданням як для вітчизняних дослідників, так і для представників зовнішньополітичних структур України для вироблення універсальної національної доктрини у сфері міжнародних відносин.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Визит Президента Франции В.Жискар д'Эстена в Советский Союз, 26–28 апреля 1979 г. : Документы и материалы. – Москва : Политиздат, 1979. – 60 с.
2. *Газін В. П.* Новітня історія країн Європи та Америки (1945–2002 роки) : навч. посібник / В. П. Газін, С. А. Копилов. – Київ : Либідь, 2004. – 624 с.
3. *Гончар Б. М.* Всесвітня історія : навчальний посібник / Б. М. Гончар, М. Ю. Козицький, В. М. Мордвінцев, А. Г. Слюсаренко. 3-тє видання, випр. і доп. – Київ : Знання, 2007. – 694 с.
4. Дипломатический словарь : в 3 т. / гл. ред. А. А. Громыко и др. – 4-е изд., перераб. и доп. – Москва : Наука, 1984. – Том 1. – 422 с.
5. *Дюрозель Жан-Батіст.* Історія дипломатії від 1919 року до наших днів (пер. з фр. Є. Марічева та ін.) / Дюрозель Жан-Батіст. – Київ : Основи, 1999. – 903 с.
6. *Жискар д'Эстен В.* Власть и жизнь / под ред. Л. М. Видяговой ; пер. с фр. Н. Ю. Дубининой. – М. : Международные отношения, 1990. – 320 с.
7. *Манжола В. А.* Ядерна політика Франції / В. А. Манжола. – Київ : НВВВ, 1993. – 40 с.
8. Міжнародні відносини та зовнішня політика (1945 – 70-ті роки) : підручник / В. А. Манжола, М. М. Білоусов, Л. Ф. Гайдуков та ін. – Київ : Либідь, 1999. – 558 с.
9. Міжнародні відносини та світова політика : підручник / кер. авт. кол. В. Ю. Крушинський ; за ред. В. А. Манжоли. – Київ : Київський університет, 2010. – 863 с.
10. *Нарочницкая Е. А.* Франция в блоковой системе Европы. 1960–1980-е годы / Е. А. Нарочницкая. – Москва : Наука, 1993. – 236 с.
11. Політична енциклопедія / редкол. Ю. Левенець (голова), Ю. Шаповал (заст. голови) та ін. – Київ : Парламентське видавництво, 2011. – 808 с.
12. Системная история международных отношений : в 2 т. / А. Д. Богатуров (ред.). – Москва : Культурная революция. – Т. 2. События 1945–2003 годов. – 2007. – 717 с.
13. *Славенов В. П.* Внешняя политика Франции : 1974–1981 / В. П. Славенов. – Москва : Международные отношения, 1981. – 240 с.
14. *Смирнов В. П.* Новейшая история Франции: 1918–1975 : учеб. пособие [для ист. спец. ун-тов и пед. ин-тов] / В. П. Смирнов. – Москва : Высш. школа, 1979. – 376 с.
15. *Смирнов В. П.* Франция в XX веке : учеб. пособие / В. П. Смирнов. – Москва, 2001. – 356 с.
16. Советско-французские отношения 1965–1976 гг. Документы и материалы / редкол. : сов. часть Ю. В. Дубинин и др. ; франц. часть Ж. Андреани и др. – Москва : Политиздат, 1976. – 255 с.
17. *Сулицкая Т. И.* Китай и Франция (1949–1981) / Т. И. Сулицкая. – Москва : Наука, 1993. – 184 с.
18. *Шилов В. С.* Внешняя политика и партии во Франции (1969–1981) / В. С. Шилов. – Москва : Наследие, 1994. – 382 с.

Стаття надійшла до редколегії 10.12.2016

Прийнята до друку 23.12.2016

**MAIN TENDENCIES OF FOREIGN POLICY OF FRENCH PRESIDENT
V. ZHISKAR D'ESTAING**

Anatoliy Pavko

*National Academy of Management,
15, Puhachova Str., Kyiv, Ukraine, 00125, tel. 044-246-24-46,
email: yanapavko@yandex.ua*

In the article on the basis of different sources and sociohumanistic literature are demonstrated the main aspects, general features and peculiarities of the foreign policy the active French president Valéry Giscard d'Estaing.

Key words: foreign policy of France; de Gol's diplomacy; atlanticism; «flexible response» tactics; French military and political doctrine.